

KUML
2007

KUML 2007

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Fornemt skrin

– i en kvindegrav fra vikingetid

Af JENS JEPPESEN & MARIANNE SCHWARTZ

Ved Haldum Kirke, 20 kilometer nordvest for Århus, gennemførte Moesgård Museum i 2004 en udgravning i forbindelse med vejforlægning og anlæggelse af en rundkørsel. Umiddelbart sydvest for kirkegården fremkom 16 grave fra vikingetid, og alt tydede på, at der var flere grave uden for det undersøgte område (fig. 1). I 2006 blev udgravningen fortsat, og herved fremkom yderligere fem grave, så gravpladsen rummede i alt 21 begravelser: 16 jordfæstegrave og fem brandgrave. Alle grave med daterende fund kan henføres til 10. århundrede. Her skal blot en grav med et bemærkelsesværdigt skrin præsenteres.¹

Det drejer sig om en simpel jordfæstegrav, der i den afrensede flade fremstod som en oval grube, 1,85 meter lang og omkring 1 meter bred. Den var gravet 30 cm ned i undergrunden og havde næsten lodrette sider. Skelettet var helt forsvundet, og der sås ingen kistespor (fig. 2). Omkring 40 cm fra gravbundens vestende lå 16 glasperler spredt over et ca. 20x30 cm stort område. Det drejer sig om en rød og en orange perle af opakglas. De to perler har en diameter på henholdsvis 8 og 7 mm, og begge er 5 mm tykke. Desuden en hvid glasperle der er 7 mm i diameter og 4 mm tyk. Endelig er der 13 små perler af gult glas. De har en diameter på omkring 3 mm. Størst er en segmenteret perle med en tykkelse på 8 mm. Resten er omkring 2 mm tykke (fig. 3). Hullerne i disse perler er knap 1 mm store. Perlerne lå, hvor den døde brystparti må formodes at have ligget, og spredningen kan skyldes dyreaktivitet i graven. Forklaringen kan imidlertid også være, at de har været syet på tøjet enkeltvis. Især for de små gule perlers vedkommende er denne forklaring sandsynlig. De ville ikke syne af meget i en kæde med perler af »normal« størrelse. Forskellige typer af broderi med miniatureperler er påvist i tyske grave fra yngre jernalder.² Midt på gravbunden lå en 73 mm lang skiferhvæssesten med rektangulært tværsnit. I den smalle ende har den to omløbende furer og rester af et ophæng, hvor materialet ikke har kunnet bestemmes (fig. 3). I gravens østende, fodenden, fremkom en koncentration af forrustede jernbeslag. Det stod hurtigt klart, at der måtte være tale om rester af et skrin, og med konservatorbistand blev samlin-

Fig. 1. Udgravningen ved Haldum Kirke i 2004. Vikingetidsgravene ses som mørke aftegninger i den afrensede flade. – Foto: Jens Jeppesen.

The excavation at Haldum Church in 2004. The Viking Age graves are seen as dark outlines on the exposed surface.

gen af jernbeslag optaget som præparat. Derved blev stykkernes indbyrdes placering fastholdt, og det skulle siden hen vise sig at blive af stor værdi ved undersøgelsen af fundet.

Skrinet fra Haldum

På et røntgenfoto af det hjemtagne præparat sås en del forskellige beslag, der ikke umiddelbart lod sig tolke, men ved udgravningen fremkom en velbevaret lås, så der var ingen tvivl om, at det drejede sig om et skrin (fig. 4). Dækpladen på låsens forside er 100 mm lang. Den ene ende afsluttes i en spids med indsvajede sider, mens den anden (brede) ende på 55 mm er delt i to grene, hvorimellem et tværstillet, halvrunder beslag er rustet fast. Tværs over den spidse ende er monteret et jernbånd på 20x14 mm. Det er muligvis en reparation. Dækpladen krummer lidt i længderetningen, kraftigst i den brede ende, så låsen må have været monteret på en buet flade. Låsens bagside er dækket af en

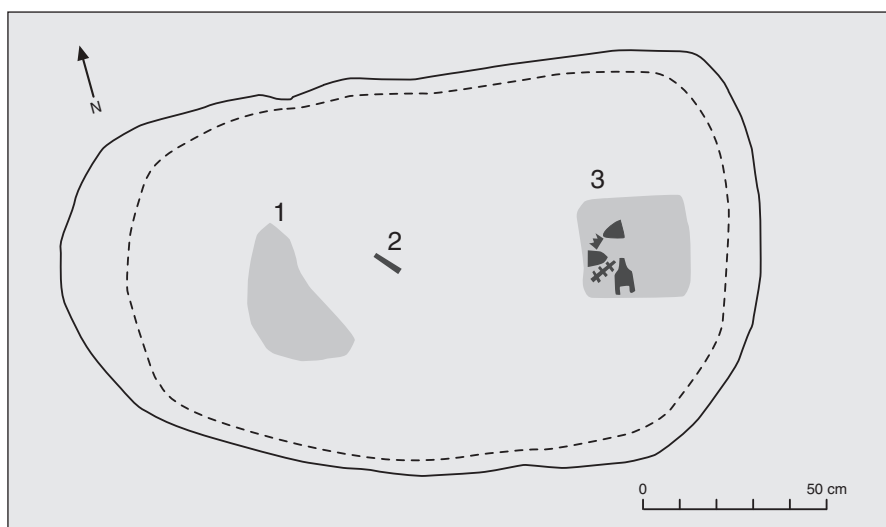

Fig. 2. Graven A 52. Omridset i den afrensede flade er markeret med fuldt optrukket linje, mens gravbundens omrids er vist med stiptet linje. 1. Område med perler. 2. Hvæssesten. 3. Område med skrinbeslag.

Grave A 52. The grave outline on the exposed surface is marked with a continuous line, and the grave base with a broken line. 1. Areas with beads. 2. Whetstone. 3. Area with casket fittings.

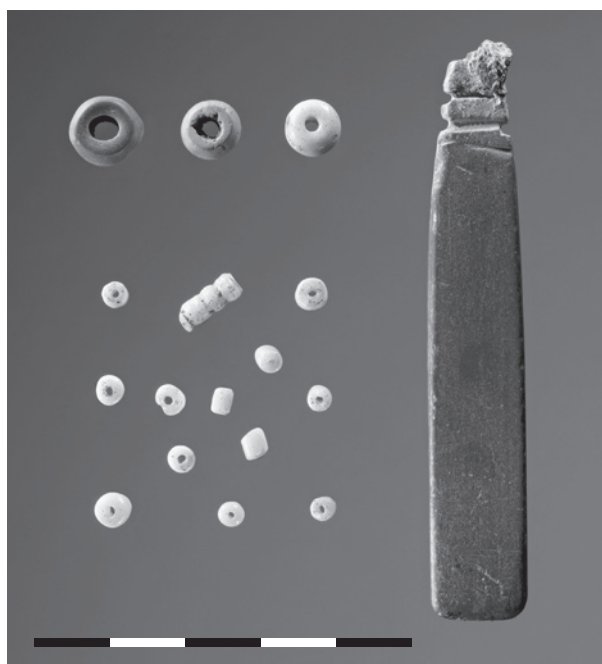

Fig. 3. Perler og hvæssesten fra graven. – Foto: Moesgård Museum.

Fig. 3. Beads and whetstone from the grave.

Fig. 4. Låsen set fra for- og bagside. – Foto: Moesgård Museum.

Front and rear view of the lock.

firkantet plade på 45x32 mm. Afstanden mellem for- og bagplade er 15 mm, og det viser tykkelsen på det materiale, låsen har siddet i. Når man fjerner bagpladen, ses låsekonstruktionen, der er af en velkendt vikingetidstype, hvor nøglen, efter at være stukket i nøglehullet, trækkes lidt sidelæns, så den klemmer to fjedre på riglen sammen. Herved frigøres denne og kan trækkes tilbage ved hjælp af en skyder, der sidder i forlængelse af nøglehullet (fig. 5).

Låseriglen er skudt ind i det førnævnte, halvrunde beslag, der består af to plader på 35x23 mm. De er adskilt af en ca. 10 mm bred kant, så beslaget fremstår som en lille kasse. Under udgravningen fremkom yderligere to beslag af samme type (fig. 6).

Der var også kant- og hjørnebeslag i præparatet. Kantbeslagene, der er 15 mm brede og har en godstykkelse på 1 mm, er alle udformet som smalle, takkede borter med små huller mellem takkerne. Et brudstykke ses nederst på fig. 6. Nogle af disse beslag har et buet tværsnit. Der er sømhuller i beslagene, og enkelte søm sidder stadig på plads. Hjørnebeslagene, der har været bukket omkring skrinets hjørnesamlinger, er ca. 40 mm brede og ligeledes

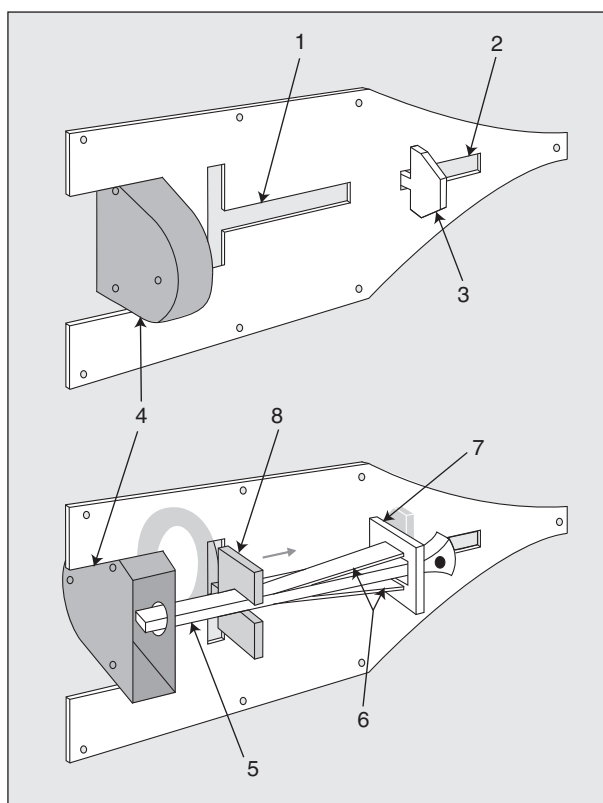

Fig. 5. Tegning af låsens for- og bagside. 1: nøglehul, 2: skyderspalte, 3: skyder, 4: halvrundt beslag, 5: låserigel, 6: rigelfjedre, 7: stopplade, 8: nøgle. – Tegning: Louise Hilmar og Marianne Schwartz.

Drawing of the front and the rear of the lock. 1: keyhole, 2: slot for slide bar, 3: slide bar, 4: semi-circular fitting, 5: bolt, 6: bolt springs, 7: stop plate, 8: key.

1 mm tykke med takker til begge sider. Disse takker er større end på kantbeslagene.

Visse andre beslags formål og placering var i første omgang uforklarlige, og der var ingen hængsler til et låg. Blandt de mærkelige stykker var tre trekantede beslag med små skydere på oversiden og 30 mm lange rigler på undersiden. De er 55 mm lange og 50 mm brede. Der var tydeligvis tale om en del af lukkemekanismen (fig. 7). Der var også brudstykker af nogle lynlåslignende jernbånd. De er 25 mm brede, let buede i længderetningen og har et tagformet tværsnit. De har, ligesom kantbeslagene, en godstykkelse på ca. 1 mm (fig. 8). Endelig var der en kraftig nagle med kvadratisk hoved, der måler 15x15 mm. Det er kunstfærdigt udformet med indsvajede sider og kronet af en lille knop.

Mens skrinet endnu var bevaret, er korrosionsprodukter fra jernet trængt ud i træet og har efterladt aftryk af dette på bagsiden af alle beslag. I forbindelse med den omtalte nagle er aftrykkene tydelige nok til, at der kunne foretages en vedanalyse. Den viser, at skrinet har været lavet af egetræ.³ Træaftrykkene viste sig senere at være uhyre vigtige ved rekonstruktionen af beslagene

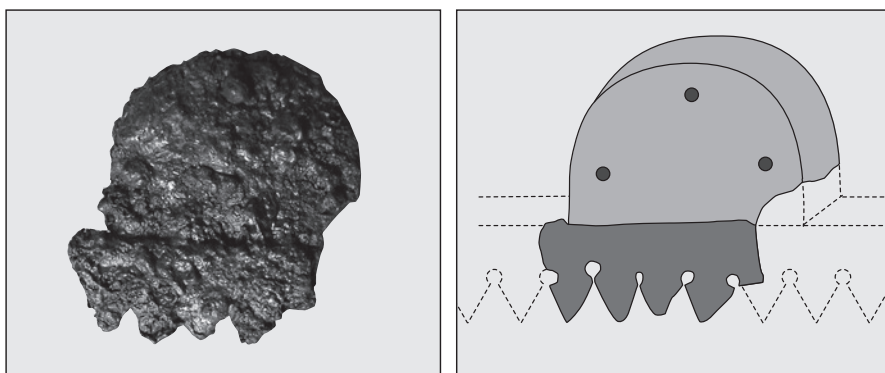

Fig. 6. Halvrundt beslag rustet sammen med et stykke af skrinets takkede kantbeslag. – Foto: Marianne Schwartz.

Semicircular fitting rusted together with a section of the casket's indented edge fitting.

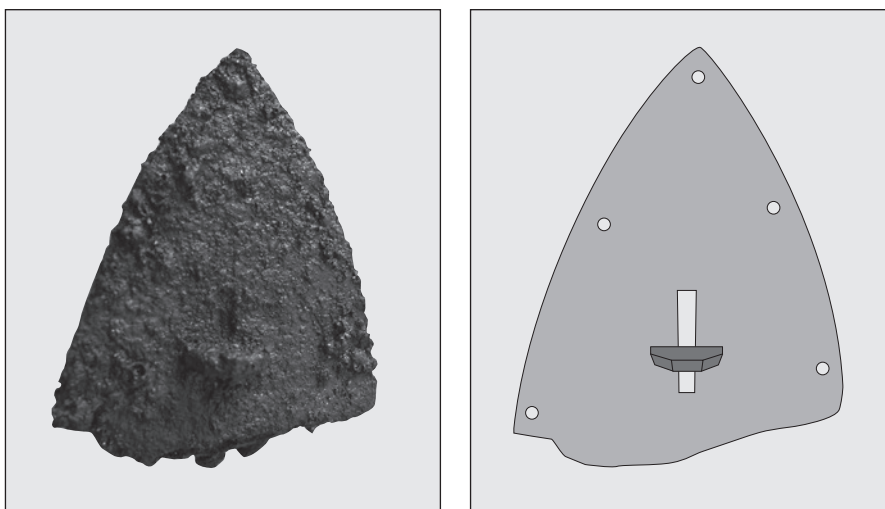

Fig. 7. Trekantet beslag med skyderspalte og skyder. – Foto: Marianne Schwartz.

Triangular fitting with slot and slide bar.

placering i forhold til hinanden på skrinet, da de tydeligt viser længderetningen i træstrukturen. Også bearbejdningsspor, som udstemninger i træet, er tydelige. På ydersiden af enkelte kantbeslag er der bevaret aftryk af tekstil i korrosionslaget. Det drejer sig om en grov lærredsvævning – måske et klæde, som den døde eller blot skrinet har været svøbt i.⁴

Fig. 8. Brudstykke af et lynlåslignende beslag set fra undersiden. Bemærk træaftrykkenes skrå forløb. – Foto: Marianne Schwartz.

Fragment of a zip-like fitting seen from beneath. Note the diagonal orientation of the wood imprints.

Bambergskrinet

Hvordan det hele hang sammen blev klart, da vi så et billede af Bambergskrinet, der opbevares på Bayerns Nationalmuseum i München (fig. 9). Skrinet fra Haldum var tydeligvis af samme konstruktion (fig. 10). Bambergskrinet er en kvadratisk egetræsæske på ca. 25x25 cm med et lavt buet, pyramideformet låg. Inklusive låget er det 14 cm højt. Hele skrinets overflade er dækket med en overdådig udsmykning bestående af forgyldte kobberbeslag, der indrammer fornemt udskårne plader, der formodes at være af hvalrostand. Udsmykningen er i Mammenstil, og hermed dateres det til sidste halvdel af 900-årene. Med sin særprægede konstruktion har dette skrin hidtil været enestående. Bambergskrinet er med stor sandsynlighed skandinavisk arbejde, men hvordan det er havnet i Sydtykland er uvist. Det er muligvis sket som led i en gaveudveksling mellem højtstående personer. I kirkeinventarlistere fra Bamberg kan det spores tilbage til begyndelsen af 1600-årene og har sandsynligvis været anvendt som relikvieskrin, hvilket er årsagen til, at det er så velbevaret.⁵

I nyere tid er Bambergskrinet blevet forsynet med en bokslås og hængsler. I den forbindelse er der skåret et nøglehul i skrinets forside. Låsen er fjernet igen, men hængslerne sidder der stadig. Hele den oprindelige lukkemekanisme mangler, men på grundlag af udskæringerne i låget og dets benplader, er man nået frem til, at det på den ene side har været forsynet med en lås, mens der på de tre øvrige sider har været rigler, der kunne skydes ud til ekstra sikring af låget. De manglende dele gør, at tolkningen er forbundet med en vis usikker-

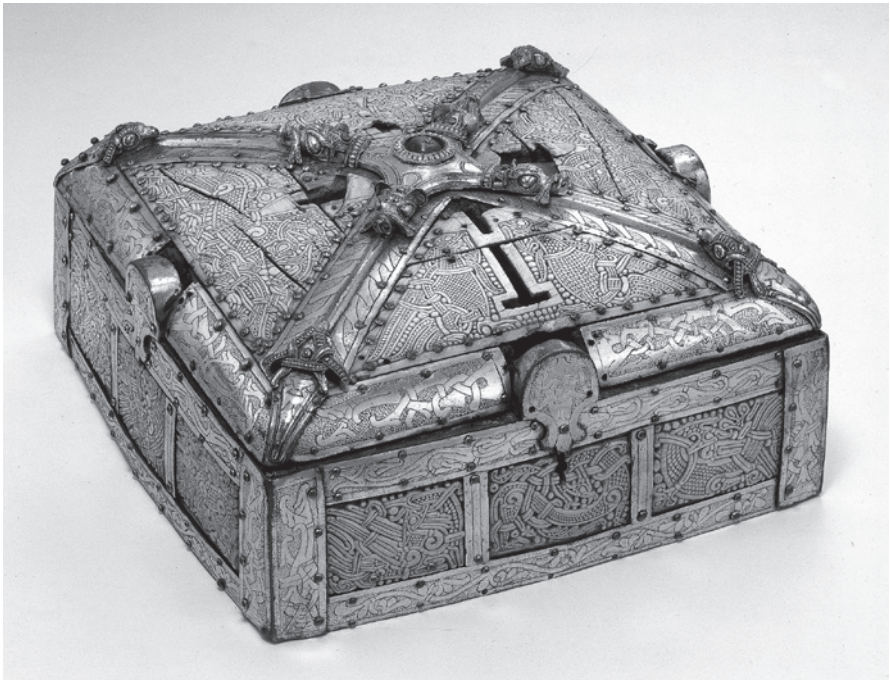

Fig. 9. Bambergskrinet er et fornemt eksempel på nordisk kunsthåndværk fra anden halvdel af 900-årene. – Foto: Bayrisches Nationalmuseum, München.

The Bamberg casket is a magnificent example of Nordic craftsmanship from the second half of the 10th century.

hed. Desuden er lågets inderside, ligesom resten af skrinets indre, beklædt med fastlimet papir, hvilket yderligere slører konstruktionsdetaljer.⁶ Nu har fundet fra Haldum frembragt en næsten komplet lukkemekanisme til et skrin af Bambergtypen, og de to skrin kan således på fornemste vis supplere hinanden.

Ligheder mellem Bamberg- og Haldumskrinet

Hver af Bambergskrinets fire sider har på midten en halvrund forhøjning dækket med beslag. Ydersiden er dekoreret med en maske, mens der på indersiden er et få millimeter dybt hul med en diameter på 5 mm. Disse huller formodes lågets rigler at have grebet ind i, når skrinet var låst. Udskårne kanaler i træet under lågets dekorationsplader munder nemlig ud ved hullerne i de fire halvbuer. Haldumskrinets halvrunde beslag er størrelses- og formmæssigt fuldstændig identiske med maskebeslagene på Bambergskrinet. Beslagene fra Hal-

Fig. 10. Rekonstruktion af skrinet fra Haldum. – Foto: Moesgård Museum.

Reconstruction of the casket from Haldum.

dum er blot af jern og uden dekoration. Et af dem er, som allerede nævnt, rustet fast til låsen, hvis rigel er skudt ind i et hul på dets inderside. Her fremgår altså tydeligt, hvad funktionen har været, og at skrinet var låst, da det blev sat ned i graven. Der blev ingen nøgle fundet, men dette forhold er også set ved andre gravfund med skrin, ligesom der kendes en række eksempler på grave, hvor skrin og nøgle ikke passer sammen.⁷

Bambergskrinets låg er inddelt i fire trekantede felter ved hjælp af et diagonalt kryds af dekorationsbånd (fig. 11). I et af felterne (A) ses et T-formet nøglehul og i forlængelse heraf spalten til en skyder. I feltet overfor (C) er et lille hul, og hvert af de to sidste felter (B og D) har en delvist ødelagt skyderspalte. Vi er så heldige, at der blandt beslagene fra Haldumskrinet er bevaret både skydere, rigler og andre låsdele, som er gået tabt på Bambergskrinet. Det er disse dele, som har gjort det muligt at afgøre, hvordan låse- og lukkemekanismen har fungeret.

I et kvadrat med samme mål som Bambergskrinets låg er det muligt at placere Haldumfundets lås og de forskellige beslag i forhold til hinanden. I de

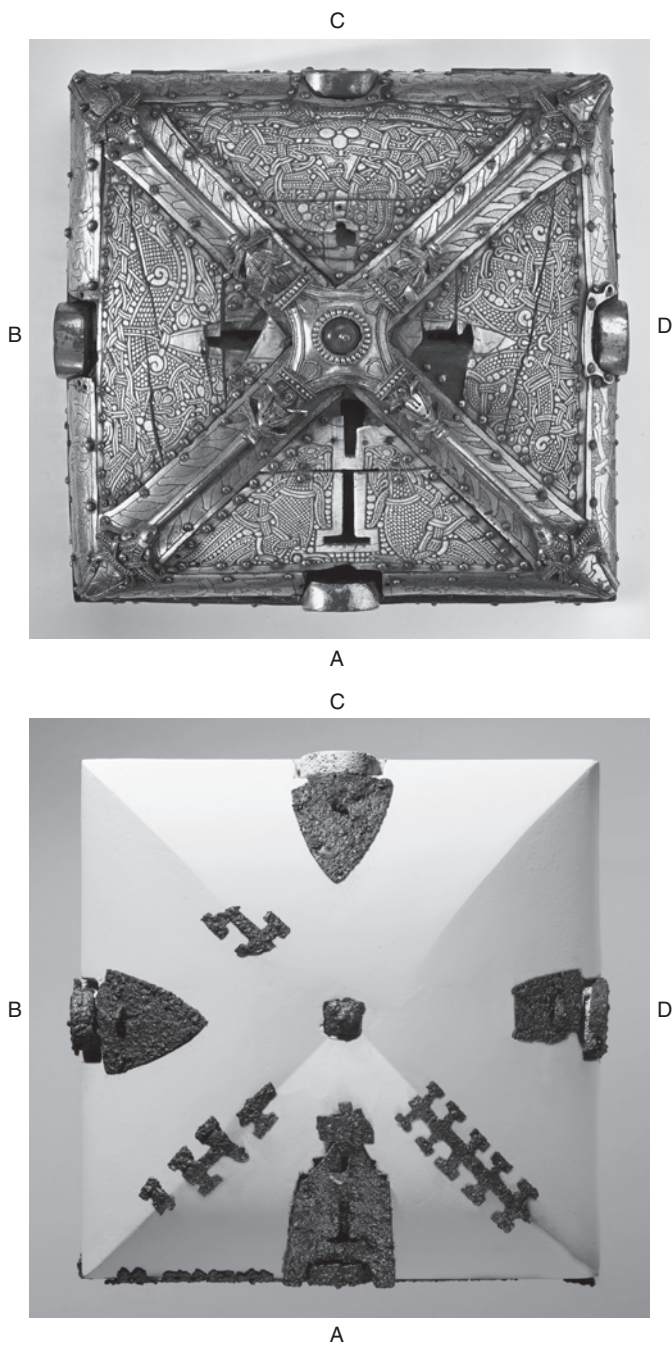

Fig. 11. Lodfoto af skrinlågene viser tydeligt lighederne i konstruktionen. – Foto: Bayrisches Nationalmuseum, München og Moesgård Museum.

Vertical photos of the lids of the caskets clearly show their constructional similarity.

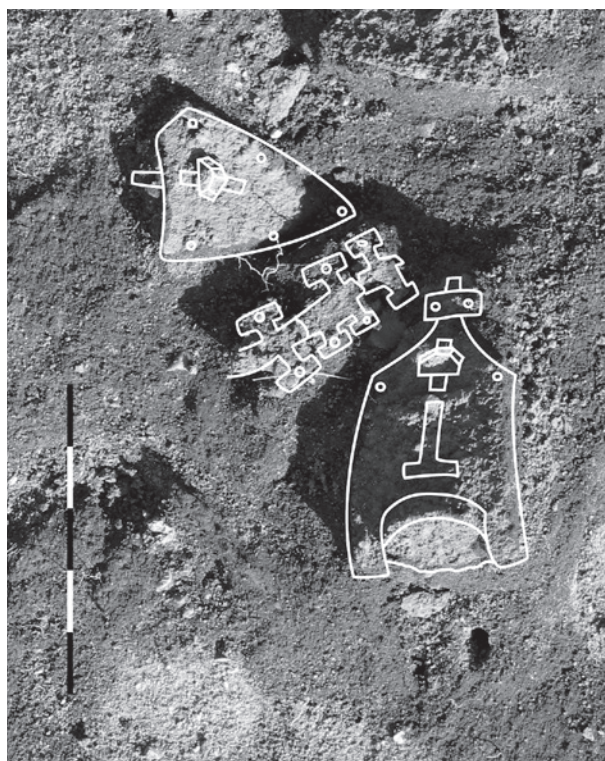

Fig. 12. Opstreget udgravningsfoto med lås, lynlåslignende beslag og trekantbeslag i oprindelig position. – Foto: Kaj F. Rasmussen.

Excavation photo with the lock, zip-like and triangular fittings outlined in their original positions.

felter, som skabes ved at lægge de lynlåsfornede beslag i et diagonalt kryds under hensyntagen til træaftrykkenes forløb på bagsiden, bliver der plads til låsen og de tre trekantede beslag (fig. 11). Udgravningsfoto fig. 12 viser de tre typer beslag i oprindelig position. Låsen har i forlængelse af nøglehullet en lille skyder, hvormed man har skudt riglen ind i et af de halvrunde beslag (side A). Låsepladens forgreninger går ned på begge sider af dette beslag, og det viser, at der midt i lågets fire sider har været stemt ud for at gøre plads til de halvrunde beslag ligesom på Bambergskrinet. I det trekantede beslag, som har siddet over for låsen (side C), er der også en lille skyder, men ingen spalte den kan bevæge sig i, og træaftrykket på bagsiden viser, at der ikke har været stemt ud, så en rigel kunne skydes frem og tilbage. I den tilsvarende side på Bambergskrinets låg er den udskårne kanal til riglen mindre markant end de andre. I de to øvrige trekantede beslag fra Haldumskrinet sidder skyderne i 15 mm lange spalter (side B og D). På bagsiden kan man i træaftrykket se tydelige udstemninger, hvori riglerne har kunnet skydes frem og tilbage (fig. 13).

Som det fremgår af udskæringerne i Bambergskrinet, har skyderne til lukkemekanismen siddet tæt ind mod lågets centrum. De skjulte kanaler til rigler

Fig. 13. Bagsiden af et trekantbeslag. Midt på stykket ses i træaftrykket en udstemning, hvori riglen har kunnet skydes frem og tilbage. – Foto: Marianne Schwartz.

The back of a triangular fitting. In the middle, a depression can be seen in the wood imprint in which the bolt could be slid back and forth.

forløber herfra under dekorationspladerne og udmunder ved lågets kant. Haldumskrinet har tilsyneladende ikke været dækket med dekorationsplader, der kunne skjule de udskårne kanaler til rigler. Derfor har man placeret de trekantede beslag med skydere nær lågets kant, så de stødte mod de halvrunde beslag. Derved var det kun nødvendigt med korte kanaler til riglerne, og de blev dækket af beslagene. At det forholder sig sådan kan ses på et af de trekantede beslag, hvortil et lille stykke af et halvrunt beslag sidder fastrustet. De to stykker har altså siddet i direkte kontakt med hinanden, da skrinet var intakt.

Lågets og kassens tilpasning til hinanden og de manglende hængsler tyder på, at låget har været løst og er løftet helt af for at åbne skrinet. Riglen over for låsen (side C) har været permanent skudt frem og er som den første blevet stukket ind i det tilhørende halvrunde beslag, hvorefter låget er vippet ned på plads. Derefter er de to rigler til siderne (B og D) skudt ud, så låget blev holdt fast. Endelig er låsens rigel skudt ud, og hermed var skrinet låst. Umiddelbart virker riglerne på begge sider af låsen overflødige, men de kan have været ganske praktiske, når skrinet ikke behøvede at blive låst.

Ved at se på krumningen af låsepladen, trekantbeslagene, de lynlåsfornede beslag og nogle af kantbeslagene, der har et krumt tværsnit, er det muligt at rekonstruere lågets form (se fig. 11). Det har været pyramideformet med en kraftig krumning ved kanten og fladet ud ind mod midten. Højden har været ca. 45 mm. Naglen må have markeret lågets midtpunkt, svarende til det korsfornede beslag midt på Bambergskrinets låg. Lågbeslagene har fine træaftryk på bagsiden. Med den her beskrevne placering af stykkerne i forhold til hin-

anden viser alle træaftryk samme åreretning. Det tyder på, at låget har været lavet af ét stykke træ.

Undersøgelser af selve kassen til Bambergskrinet viser, at siderne er samlet ved at støde én sides endetræ mod fladen på den næste side.⁸ Træaftrykkene på Haldumskrinets hjørnebeslag viser samme teknik. Desuden fremgår det af disse træaftryk samt af afstanden mellem for- og bagside på de halvrunde beslag, at siderne har været ca. 10 mm tykke. Træaftrykkene på indersiden af de halvrunde beslag viser, at åreretningen på sidestykkerne har været lodret. Vandret åreretning ville have gjort buerne til et svagt punkt. Om hjørnebeslagene alene har holdt siderne sammen vides ikke, og der kan heller ikke siges noget om, hvordan bunden har været fastgjort.

Alle beslag på Haldumskrinet har, ligesom beslagene på Bambergskrinet, været monteret med talrige, små søm. Disse er på begge skrin slået lidt tilfældigt i uden hensyntagen til symmetrien. Det virker påfaldende i forhold til det arbejde, der i øvrigt er lagt i udsmykningen.

De bevarede rester af Haldumskrinet har en forbløffende overensstemmelse med Bambergskrinet. Ganske vist er der ikke fundet tegn på, at skrinet fra Haldum har været fornemt udsmykket, men det må ikke glemmes, at det nu helt forsvundne egetræsskrin måske har været dekoreret med både udskæringer og bemaling. Desuden har der på skrinet oprindeligt været mere end tre meter kantbeslag, som også har udgjort en betydelig dekoration. Det fremgår tydeligt af den kopi, der er fremstillet (fig. 14). Kopien har desuden bekræftet vores rekonstruktion af Haldumskrinet og dets komplicerede lukkemekanisme.

Flere skrin?

Fundet fra Haldum viser, at Bambergskrinet med sin specielle konstruktion ikke er unikt. Her skal gøres opmærksom på yderligere et par fund, der antyder, at skrin af den type måske har været mere udbredt end hidtil antaget. I Nationalmuseets vikingetidsudstilling har i mange år været udstillet et korsformet beslag af forgyldt bronze (fig. 15). De fire korsarme ender i stiliserede dyrehoveder. I overfladen er der tilsvarende stærkt stiliserede dyrekroppe set ovenfra, og i centrum findes en halvkugleformet forhøjning. Vender vi nu blikket mod Bambergskrinet, så har det midt på låget et korsformet beslag med dyrehoveder i korsarmenes ender, og i centrum sidder en halvkugleformet bjergkrystal (fig. 16). Ligheden med førnævnte stykke er slående! Også hvad størrelsen angår, ligger de ret tæt på hinanden. Det er derfor sandsynligt, at stykket på Nationalmuseet er lågbeslag til et skrin af Bambergtypen. Beslaget er fundet i vandet ved et gammelt vadested over Halleby Å vest for Tissø og

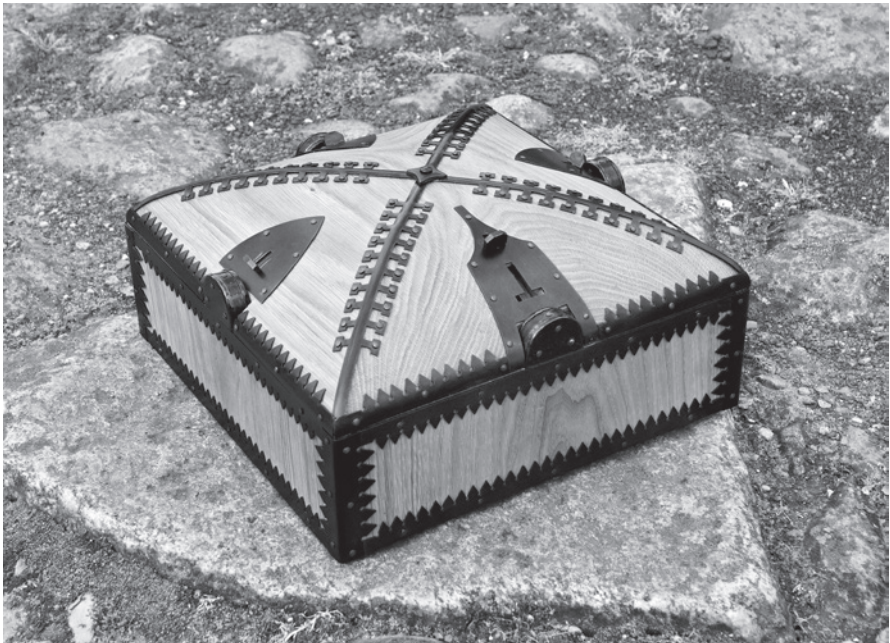

Fig. 14. Kopi af skrinet fra Haldum. – Foto: Jens Kirkeby.

A copy of the casket from Haldum.

indleveret til Nationalmuseet i 1885 af amtmand Emil Vedel, Sorø.⁹ Hans store interesse for arkæologi kender vi især fra de banebrydende undersøgelser af bornholmske jernaldergravpladser. Det omtalte beslag lå sammen med resterne af en værktøjskiste, der primært indeholdt redskaber til metalhåndværk. En nærmere undersøgelse af stykket har vist, at det er ubrugt og altså har ligget løst i kisten. Selvom udsmykningen er i Ringerikestil, kan det korsformede beslag godt være samtidig med Bambergskrinet, idet Mammen- og Ringerikestilen overlapper hinanden og har en række fællestræk.¹⁰ I 1903 modtog Nationalmuseet atter et fund fra denne lokalitet. Det drejer sig om et korsformet beslag af bronzeblik med gennembrudte partier mellem fligene og et cirkulært hul i midten (fig. 17). Beslaget er halvfærdigt og af samme slags som førnævnte, blot en lidt anden variant. I overfladen ses svagt indridsede mønstre, forarbejde til en påtænkt indgravering.¹¹ Det har utvivlsomt også ligget i værktøjskisten, som altså har indeholdt hele to korsformede beslag til skrin af Bambergtypen. Fundstedet er umiddelbart syd for den rige vikingetidsbebyggelse ved Tissø.¹²

Fig 15. Korsformet beslag af forgyldt bronze. Fundet 1885 i Halleby Å ved Tissø. – Foto: Pia Brejnholt, Nationalmuseet.

Cruciform fitting of gilt bronze found in 1885 in Halleby Å near Tissø.

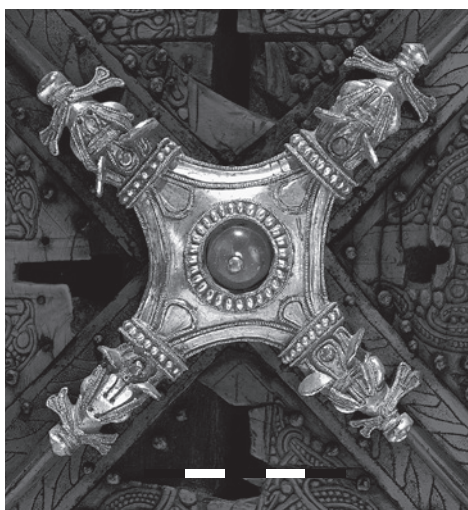

Fig. 16. Bambergskrinets korsformede lågbeslag. – Foto: Bayrisches Nationalmuseum, München.

The cruciform lid fitting of the Bamberg casket.

Fig. 17. Forarbejde til korsformet bronzebeslag. Fundet 1903 på samme sted i Halleby Å som beslaget fig. 15. Den påbegyndte ornamentik fremhævet. – Foto: Pia Brejnholt, Nationalmuseet.

Part-finished cruciform bronze fitting found in the same place in Halleby Å as the fitting shown in fig.15. The beginning ornamentation is emphasised.

Kvindegraven

Graven, som skrinet fra Haldum blev fundet i, formodes at være en kvindegrav. Blandt gravgaverne skal i den forbindelse først og fremmest peges på skrinet, idet små skrin med lås er typisk kvindeudstyr i vikingetidens grave.¹³ På den svenske Birka-gravplads er der dog fundet enkelte mandsgrave med sådanne skrin.¹⁴ Perler tilhører ligeledes det typiske kvindeudstyr, men for denne fundgruppe gælder også, at perler i nogle tilfælde er fundet i mandsgrave.¹⁵ Det ret betydelige antal i Haldumgraven (16 stk.) synes dog at styrke formodningen om, at der er tale om en kvindegrav. Generelt finder man i vikingetidens grave langt færre perler end i gravene fra den forudgående germanske jernalder. Hvæssestenen siger ikke noget om den gravlagtes køn, idet denne type gravgods er meget almindelig i både mands- og kvindegrave.

Hvad gravens datering angår, så er skrinet mest afgørende. Den store lighed med Bambergskrinet viser, at de to må være samtidige. Dateringen af Bambergskrinet er baseret på udsmykningen, hvor man ser Mammenstilen på sit højdepunkt i anden halvdel af 900-årene.¹⁶ Denne datering må altså også gælde for Haldumskrinet. Det stemmer godt overens med andre danske gravfund med skrin samt resultaterne fra Birka-gravpladsen, hvor hovedparten af de daterede skrin er fra 10. årh.¹⁷

Bambergskrinets oprindelse

Med hensyn til hvor Bambergskrinet er fremstillet, så har man af stilistiske årsager peget på Danmark eller Sydsandinavien. Der er dog i nyere tid blevet gjort opmærksom på, at Mammenstilen også optræder i et større område. Fund fra områder uden for Skandinavien, hvor vikingerne slog sig ned – lige fra De britiske Øer til Rusland – antyder, at man også der kan have udført kunsthåndværk i Mammenstil.¹⁸ Fundet af Haldumskrinet styrker imidlertid formodningen om, at Bambergskrinet er fremstillet i Danmark. Det samme gør de to beslag fra Halleby Å, hvis den her fremførte tolkning af dem er rigtig. Hvorvidt skrin af denne type så er fremstillet et bestemt sted eller er resultat af én eller flere omrejsende håndværkeres arbejde, lader sig ikke afgøre på nuværende tidspunkt.

NOTER

1. Moesgård Museum, journalnr. FHM 4620.
2. M. Siegmann 2005, s. 864-875.
3. Vedbestemmelse er foretaget af Peter H. Mikkelsen, Konserverings- og naturvidenskabelig Afdeling, Moesgård Museum.
4. Tekstilanalyse foretaget af stud.mag. Ida Demant.
5. A. Muhl 1990.
6. A. Muhl 1990, s. 252-254.
7. P. Pantmann 2006, s. 61-62.
8. A. Muhl 1990, s. 254.
9. Nationalmuseet, protokolnr. D 2119.
10. S.H. Fuglesang 1980, s. 14-19 og 55-56.
11. Nationalmuseet, protokolnr. C 12261.
12. L. Jørgensen 2003.
13. E. Roesdahl 1977, s. 134; S. Eisenschmidt 2006, s. 15.
14. G. Arwidsson & H. Thorberg 1989, s. 114.
15. P. Pantmann 2006, s. 3.
16. A. Muhl 1990, s. 292-293.
17. E. Roesdahl 1977, s. 136; G. Arwidsson & H. Thorberg 1989, s. 113.
18. A. Muhl 1990, s. 293.

LITTERATUR

- Arwidsson G. & H. Thorberg 1989: Kästen und Schachteln. G. Arwidsson (red.): *BIRKA II: 3. Systematische Analysen der Gräberfunde*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm, s. 113-121.
- Eisenschmidt, S. 2006: Bemerkungen zu Alter und Geschlecht in der wikingerzeitlichen Gesellschaft. *Femogtyvende tværfaglige vikingesymposium*. Kiels Universitet, s. 7-25.
- Fuglesang, S.H. 1980: *Some Aspects of the Ringerike Style. A phase of the 11th century scandinavian art*. Odense University Press.
- Jørgensen, L. 2003: Manor and Market at Lake Tissø in the Sixth to Eleventh Centuries – A Survey of the Danish »productive« Sites. T. Pestell & K. Ulmschneider (red.): *Markets in Early Medieval Europe. Trading and »Productive« Sites, 650-850*. Macclesfield (Vindgather), s. 175-207.
- Muhl, A. 1990: Der Bamberger und der Camminer Schrein. Zwei im Mammenstil verzierte Prunkkästchen der Wikingerzeit. *Offa. Berichte und Mitteilungen zur Urgeschichte, Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie*. Band 47, 1990, s. 241-420.
- Pantmann, P. 2006: *Ej blot til pynt – dualismen i gravfundne nøgler fra vikingetid. Et studie af gravfundne nøgler og deres symbolik samt deres betydning for revurdering af kvinderoller i vikingetid*. Utrykt konferensspeciale. Københavns Universitet.
- Roesdahl, E. 1977: *Fyrkat. En jysk vikingeborg II. Oldsagerne og gravpladsen*. Nordiske Fortidsminder serie B. København 1977.
- Siegmann, M. 2005: *Bunte Pracht – Die Perlen der frühmittelalterlichen Gräberfelder von Liebenau, Kreis Nienburg/Weser, und Döverden, Kreis Verden/Aller. Chronologie der Gräber, Entwicklung und Trageweise des Perlenschmucks, Technik der Perlen*. Teil 4. Weissbach 2005.

A magnificent casket in a woman's grave from the Viking Age

In 2004 and 2006, Moesgård Museum excavated 21 Viking Age graves – 16 inhumation graves and five cremation graves – at Haldum Church, 20 km northwest of Århus in Eastern Jutland (fig. 1). All the graves with datable finds are from the 10th century; only one example will be presented here.

The grave is a simple inhumation burial. The skeleton had completely disappeared and there were no signs of a coffin (fig. 2). About 40 cm from the western end of the grave base lay 16 glass beads scattered around over an area of about 20x30 cm. These comprised one red and one orange bead of opaque glass, one bead of white glass and 13 small beads of yellow glass. In the centre of the grave was a slate whetstone (fig. 3). At the eastern end was a concentration of iron fittings, and it soon became clear that these represented the remains of a casket.

During excavation of the fittings a well-preserved lock turned up (fig. 4). One end of the lock's cover plate terminates in a point with concave flared sides, while the other (broad) end divides into two prongs, between which a transverse, semicircular fitting has rusted fast. An iron band has been mounted across the pointed end; this is possibly a repair. The cover plate curves slightly along its length, which means that the lock must have been fitted on to a curved surface. The back of the lock is covered by a quadrangular plate. The distance between front and back plates is 15 mm, showing the thickness of the material within which the lock was fitted. On removing the back plate the lock construction can be seen; this is of well-known Vi-

king Age type. It operates in such a way that the key – after having been placed into the keyhole – is pushed a little to the side so that it squeezes together the two springs of the bolt. The bolt is hereby disengaged and can be pulled back by means of a slide bar, which sits in continuation of the keyhole (fig. 5).

The lock bolt is pushed into the above-mentioned, semicircular fitting. The latter comprises two plates separated by a c. 10 mm wide side piece, which gives the fitting the appearance of a small box. Three fittings of this type were found (fig. 6).

Further to these components are edge and corner plates. The edge fittings all have the form of narrow, indented borders with small holes between the points. A fragment is shown lowermost on fig. 6. The corner plates have been bent back around the corner joints of the casket and are pointed at both sides.

Certain other fittings were at first inexplicable. These mysterious pieces include three triangular fittings with small slide bars on their upper surface and 30 mm long bolts below (fig. 7). There are also fragments of some zip-like iron bands. These are slightly curved along their length and have a roof-shaped cross-section (fig. 8). Finally, there was a robust rivet with a square head, ingeniously worked with inwardly flared, tapered sides and crowned by a small boss.

Wood imprints on the back of the fittings show that the casket was made of oak. The imprints were very useful when reconstructing the casket as they clearly show both the longitudinal direction of the wood and the depressions within it.

There were imprints from a textile of coarse linen weave on the exterior of some of the edge fittings.

It seems that the casket from Haldum had the same construction as the Bamberg casket (figs. 9 and 10). Each of the four sides of the Bamberg casket has, at its centre, a raised semicircular area covered by fittings. The exterior is decorated with a mask and there is a hole on the inside. The bolts of the lid presumably engaged with these holes when the casket was locked. Carved grooves in the wood under the ornamental plates of the lid lead out by way of the holes into the four semicircles. The semicircular fittings of the Haldum casket are, with regard to size and shape, completely identical to the mask fittings seen on the Bamberg casket. One of them is, as mentioned above, rusted to the lock, the bolt of which has been pushed into a hole on its inner surface. Consequently, its function is clear; it is also clear that the casket was locked when placed in the grave.

The lid of the Bamberg casket is divided by ornamental bands into four triangular fields (fig. 11). In one of these fields (A), a T-shaped keyhole is apparent, and in continuation of this there is a slot for a slide bar. In the field opposite (C), there is a small hole and each of other fields (B and D) has a partly damaged slide-bar slot. We are so fortunate that the fittings surviving from the Haldum casket include slide bars, bolts and other lock parts that have been lost from the Bamberg casket.

It is possible to place the lock and the various fittings from the Haldum casket in a square of the same dimensions as the lid of the Bamberg casket. In the fields created by arranging the zip-shaped fittings to form a diagonal cross, there is space for the lock and the three triangular fittings (fig. 11). The excavation photo in fig. 12 shows the three types of fittings in their original positions. In continuation of the keyhole,

the lock has a small slide bar whereby the bolt was pushed into one of the semicircular fittings (side A). The forks of the lock plate extend down on either side of this fitting, demonstrating that there was a central depression in the four sides of lid in order to accommodate the semicircular fittings, as seen on the Bamberg casket. In the triangular fitting, which was located opposite the lock (side C), there is also a small slide bar but no slot in which it could move. Similarly, the wood imprint on the back shows that there was no depression to allow a bolt to be pushed back and forth. On the corresponding side of the lid of the Bamberg casket, the carved depression for the bolt is less marked than on the other sides. On the two remaining triangular fittings from the Haldum casket, the slide bars are located in 15 mm long slots (sides B and D). On the reverse, clear depressions are seen in the wood imprint in which the bolts were slid back and forth (fig. 13). If the fittings are arranged in this way, all the pieces show the same longitudinal direction of the wood imprints on their reverse. This indicates that the casket lid was made from one piece of wood.

As is apparent from the carvings on the Bamberg casket, the slide bars of the closing mechanism were located close to the centre of the lid. The hidden grooves for the bolts run from here, under the ornamental plates, and emerge at the edge of the lid. Apparently, the Haldum casket did not have ornamental plates screening the grooves for the bolts. As a consequence, the triangular fittings with the slide bars were placed close to the edge of the lid so that they met the semicircular fittings. In this way it was only necessary to have short grooves for the bolts, and these were covered by the fittings.

The way in which the lid and the casket are fitted to one another, together with the absence of hinges, indicates that the lid was loose and was lifted completely off in

order to open the box. The bolt opposite the lock (side C) was permanently pushed forwards and was the first to be pushed into the matching semicircular fitting, after which the lid was tilted down into place. After this, the two bolts at the sides (B and D) were extended to keep the lid fastened. Finally, the lock's bolt was pushed into place and the casket was then locked.

By observing the curvature of the striker plate, the triangular fittings, the zip-shaped fittings and some of the edge fittings, which have a curved cross-section, it is possible to reconstruct the shape of the lid (see fig. 10). Its height was c. 45 mm. The rivet must have marked the centre of the lid, corresponding to the cruciform fitting on the lid of the Bamberg casket.

The body of the Bamberg casket was assembled by pushing the end surface of one side against the side surface of the next. The wood imprints on the corner plates of the Haldum casket show that the same technique was also used here. It is apparent from these wood imprints, as well as the distance between front and back of the semicircular fittings, that the sides were about 10 mm thick. The wood imprints on the inner side of the semicircular fittings show that the tree rings on the side pieces ran vertically. Had they run horizontally, this would have rendered these curves a weak point.

The surviving remains of the Haldum casket show a surprising similarity to the Bamberg casket. There is, however, nothing to indicate that the casket from Haldum was as magnificently decorated, but the now completely vanished oak wood casket may possibly have been decorated with both carvings and paintings. Furthermore, the casket originally had edge fittings greater than 3 mm in width which, in themselves, would also have constituted considerable ornamentation. This fact became evident from construction of the

replica (fig. 14). The latter also confirmed the reconstruction of the Haldum casket and its complicated closing mechanism.

The Haldum find shows that the Bamberg casket, with its special construction, is not unique, and two further finds kept at Denmark's National Museum indicate that caskets of this type were perhaps more widespread than previously assumed. One is a cruciform fitting of gilt bronze (fig. 15). The four transepts end in stylised animal heads, and at the centre is a hemispherical raised area. At the centre of the lid of the Bamberg casket there is a cruciform fitting also with animal heads at the ends of the transepts, and in the middle sits a hemispherical rock crystal (fig. 16). The similarity to the former fitting is striking, and it seems likely that the artefact represents a lid fitting for a casket of Bamberg type. The other artefact is a cruciform fitting of sheet bronze with openwork sections between the limbs of the cross and a circular hole at its centre (fig. 17). The fitting is part-finished and of the same type as the first mentioned, but a somewhat different variant. The two fittings were found in an old ford across Halby Å in Western Zealand near the rich Viking Age settlement at Tissø. They were recovered together with the remains of a tool chest.

The grave in which the Haldum casket was found is presumed to be that of a woman because beads and small locked caskets are typical woman's equipment in Viking Age graves. However, such grave goods have also been found in a few cases in men's graves. The whetstone gives no indication of the sex of the deceased because this type of artefact was commonly included as grave goods in both men's and women's graves. The great similarity of Haldum casket to the Bamberg casket dates the grave to the second half of the 10th century.

The style of the Bamberg casket indi-

cates that it was produced in Denmark or Southern Scandinavia. Recently, however, attention has been drawn to the fact that the Mammen style also appears over a wider area. Finds from areas where the Vikings settled outside Scandinavia– from The British Isles to Russia – indicate that craft work in the Mammen style could also have been produced there. The finding of the Haldum casket does, however,

add weight to the conclusion that the Bamberg casket was produced in Denmark. This is also the case for the two fittings from Halleby Å if the interpretation presented here is correct. However, whether boxes of this type were produced in one particular place or are the work of one or more travelling craftsmen remains to be ascertained.

Jens Jeppesen og Marianne Schwartz
Moesgård Museum